

Academic Article:

Received: 2025-01-02;

Revised: 2025-02-20;

Accepted: 2025-02-25.

ความเป็นเหตุเป็นผลกับการแพร่กระจายของข้อมูลเทียม:

มุมมองเชิงพุทธปรัชญาเถรวาทในยุคดิจิทัล

Causality and the Spread of Misinformation:

Theravāda Buddhist Philosophical Perspective in the Digital Age

พระณรงค์ สุภทโท (สายสุข)*¹, พระอนันต์ อาสโภ (สุริยา)², พระสุริย นริสโร (ผึ่งผาย)³

Phra Narong Suphatto (Saysook)¹, Phra Anan Asapho (Suriya)²,

Phra Suriyon Narissaro (Phuengphai)³

วัดนครอินทร์ จังหวัดนนทบุรี

Wat Nakhon-in, Nonthaburi Province

First/Corresponding Author, E-mail: narongsaysook@gmail.com*

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นเหตุเป็นผลหรือปัจจัยสมุปบาทในพุทธปรัชญาเถรวาทกับการแพร่กระจายของข้อมูลเทียมในยุคดิจิทัล จากการศึกษาพบว่า ข้อมูลเทียมมีใช้สิ่งที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ หากแต่เป็นผลของเหตุปัจจัยที่ซับซ้อน โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาผ่านกรอบแนวคิดของพุทธปรัชญาจะพบรากฐานสำคัญ คือ อวิชชา อันเป็นจุดเริ่มต้นของวัฏสงสารในหลักปัจจัยสมุปบาท ข้อมูลเทียมแพร่กระจายได้อย่างรวดเร็วในยุคดิจิทัล เนื่องจากผู้คนมีแนวโน้มในการเชื่อข้อมูลที่สอดคล้องกับความคิดเห็นและอารมณ์ของตนเองมากกว่าการใช้เหตุผล ซึ่งพุทธปรัชญาเรียกว่า อุปาทาน คือ การยึดมั่นในข้อมูล นอกจากนี้ เจตนาซึ่งเป็นแก่นของกรรมในพุทธปรัชญายังเป็นแรงผลักดันให้เกิดการส่งต่อข้อมูลอย่างมีนัย บางครั้งผู้สร้างข้อมูลไม่ได้มีเจตนาร้าย แต่การกระทำโดยขาดสติและปัญญาก็นำไปสู่ความผิดพลาดได้ บทความนี้จึงเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยนำไตรสิกขามาเป็นแนวทางพัฒนาตนสำหรับผู้บริโภคและผู้ผลิตข้อมูล หากฝึกฝนตนจนเกิดสัมมาทิฐิแล้ว ผู้ใช้จะสามารถสร้างภูมิคุ้มกันทางข้อมูล มีการรับรู้ที่ถูกต้องและไม่ตกเป็นเหยื่อของข้อมูลลวงได้ง่าย จากการศึกษาครั้งนี้ทำให้พบองค์ความรู้ใหม่ใน 5 ประเด็น คือ 1) การขยายขอบเขตการประยุกต์ใช้ปัจจัยสมุปบาทสู่โลกดิจิทัล 2) แนวคิดอวิชชาในยุคดิจิทัล 3) การเสนอภูมิคุ้มกันทางปัญญาแบบพุทธปรัชญา 4) การนิยามเจตนาในฐานะเครื่องมือวิเคราะห์จริยธรรมดิจิทัล และ 5) การเผยแพร่ธรรมะเชิงรุกในโลกดิจิทัล

คำสำคัญ: ความเป็นเหตุเป็นผล, ข้อมูลเทียม, พุทธปรัชญาเถรวาท

Abstract

This article aims to study the causality or dependent origination in Theravāda Buddhist philosophy and the spread of fake information in the digital age. The study found

that fake information does not happen by chance but is the result of complex causal factors. When considering through the framework of Buddhist philosophy, the important foundation is ignorance, which is the starting point of the cycle of rebirth in the principle of dependent origination. Fake information spreads quickly in the digital age because people tend to believe information consistent with their own opinions and emotions more than using reason, which Buddhist philosophy calls Upadana, which is clinging to information. In addition, intention, which is the core of karma in Buddhist philosophy, is also the driving force for the meaningful sharing of information. Sometimes, the creator does not have malicious intentions, but acting without mindfulness and wisdom can lead to mistakes. Therefore, this article proposes a solution to the problem by using the Threefold Training as a guideline for self-development for consumers and producers of information. If they train themselves until they have the right view, media users will be able to build information immunity, have correct perception, and not easily fall victim to fake information. This study reveals new knowledge in five areas: 1) expanding the scope of application of Paticcasamuppada to the digital world, 2) the concept of ignorance in the digital age, 3) proposing intellectual immunity in the form of Buddhist philosophy, 4) defining intention as a tool for analyzing digital ethics, and 5) proactive dissemination of Dharma in the digital world.

Keywords: Causality, Misinformation, Theravāda Buddhist Philosophy

บทนำ

ในยุคดิจิทัลที่เทคโนโลยีสารสนเทศได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันของผู้คนทั่วโลก การสื่อสารข้อมูลได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและไร้พรมแดน ส่งผลให้ผู้คนสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้ง่ายและรวดเร็วอย่างไม่เคยมีมาก่อน อย่างไรก็ตาม ความสะดวกดังกล่าวกลับกลายเป็นดาบสองคม เพราะท่ามกลางข้อมูลที่เป็นประโยชน์ได้มีการแพร่กระจายของ ข้อมูลเทียม (Misinformation) อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในสื่อสังคมออนไลน์ที่ผู้ใช้สามารถผลิตและส่งต่อข้อมูลได้อย่างไร้ขอบเขต (สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์, 2566) ข้อมูลเทียมไม่เพียงส่งผลกระทบต่อทัศนคติส่วนบุคคล แต่ยังส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางสังคมและการเมืองในระดับกว้าง โดยเฉพาะเมื่อข้อมูลเหล่านั้นเกี่ยวข้องกับ อารมณ์ ความรู้สึก ความเชื่อ ความขัดแย้งในสังคม การขาดการกลั่นกรองข้อมูลอย่างมีวิจารณญาณก็จะส่งผลให้เกิดโทษต่อสังคมโดยรวมและแพร่กระจายข้อมูลอย่างรวดเร็ว ปรากฏการณ์นี้มีลักษณะสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการหลงลงประการหนึ่งในพุทธปรัชญา นอกจากนี้ ยังเกี่ยวข้องกับความรู้เท่าทันความจริง ความยึดติดในสิ่งผิด ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับหลักธรรมในเรื่องอวิชชา คือ การไม่รู้ความจริง และโมหะ คือ ความหลง การขาดสติในการพิจารณาความจริง แม้หลักอวิชชาหรือโมหะในเชิงโลกุตระธรรมจะกล่าวถึงหลัก

ปฏิบัติเพื่อพ้นจากทุกข์โดยตรง แต่หากพิจารณาในแง่โลกิยธรรมหรือการประยุกต์เข้ากับสังคม การเชื่อในข้อมูลเทียมก็อาจเข้าข่ายหลักอวิชชาหรือโมหะในเชิงธรรมประยุกต์ได้

นอกจากนี้แล้ว พุทธปรัชญาเถรวาทยังมีหลักคำสอนเรื่องปฏิจสมุปบาทหรือความเกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุปัจจัย (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม 26: 89-90) ซึ่งเสนอว่า ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นในโลกนี้มีใช้ความบังเอิญ หากแต่มีเงื่อนไขและเหตุปัจจัยประกอบกันอย่างเป็นระบบ ความแพร่กระจายของข้อมูลเทียมก็เช่นกัน ย่อมเกิดขึ้นจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอกจิตใจมนุษย์ ได้แก่ ความอยากรู้ ความหลง ความยึดมั่น หรือความกลัวแนวคิดเรื่องเหตุและผลนี้สามารถนำมาวิเคราะห์การรับรู้และพฤติกรรมของผู้บริโภคสื่อในสังคมออนไลน์ได้เป็นอย่างดี เพราะเมื่อพิจารณาถึงกระบวนการรู้คิดของมนุษย์พบว่า มักตอบสนองต่อข้อมูลด้วยอารมณ์มากกว่าปัญญา ซึ่งตรงหลักปฏิจสมุปบาทที่เป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงระหว่างอวิชชา ความรู้สึก การยึดมั่นและการกระทำอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้พฤติกรรมผู้บริโภคข้อมูลกลายเป็นวงจรที่ยากจะเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ พฤติกรรมการส่งต่อข้อมูลที่ไม่กลั่นกรองยังเกี่ยวข้องกับอุปาทานหรือความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่สอดคล้องกับตนเองมากกว่าความจริง การใช้เทคโนโลยีโดยขาดหลักธรรมประจำใจย่อมนำไปสู่การเสพติดและการหลงเชื่อโดยไม่ตั้งคำถาม ดังนั้น พุทธปรัชญาจึงเสนอหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิและปัญญา (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม 34: 480) เป็นเครื่องมือสำหรับการฝึกตน ทั้งด้านกาย วาจาและจิตในยุคเทคโนโลยีเพื่อเสริมสร้างสติและการพิจารณาอย่างมีเหตุผลเพื่อไม่ให้ตกเป็นเหยื่อของข้อมูลลวง รวมทั้งการฝึกสมาธิหรือความเห็นที่ถูกต้องเพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อและการสร้างภูมิคุ้มกันทางความคิดในระดับจิตใจ

จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้ พุทธปรัชญาเถรวาทจึงไม่ได้เป็นเพียงแค่ระบบศาสนาในเชิงจารีต แต่ยังสามารถทำหน้าที่เป็นระบบคิดที่มีศักยภาพในการวิเคราะห์ ป้องกันและบรรเทาผลกระทบของข้อมูลเทียมในยุคดิจิทัลได้อย่างเป็นระบบ ซึ่งบทความนี้จะนำเสนอการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ดังกล่าวอย่างเป็นเหตุเป็นผลและสอดคล้องกับบริบทร่วมสมัย

ความหมายและปัญหาของข้อมูลเทียมในยุคดิจิทัล

โลกยุคดิจิทัลเปิดโอกาสให้มนุษย์เข้าถึงข้อมูลจำนวนมากได้อย่างรวดเร็วผ่านอินเทอร์เน็ตและโซเชียลมีเดีย แต่ในขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิดภาวะท่วมท้นของข้อมูล (Information Overload) ซึ่งทำให้แยกแยะข้อมูลจริงกับข้อมูลเทียมได้ยากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อข้อมูลเหล่านั้นแฝงด้วยอคติหรือความเอนเอียงสำหรับความหมายและปัญหาของข้อมูลเทียมสามารถประมวลให้เห็นลักษณะสำคัญได้ (พรรษาสิริ กุหลาบ, 2563; สิริปรกรณ์ ใจแก้ว, 2566; ภริกาญจน์ ไคนุ่นนา, 2567; Kim, 2563) ดังนี้

1. ความหมายของข้อมูลเทียม (Misinformation) หมายถึง ข้อมูลที่คลาดเคลื่อนจากความจริง โดยไม่มีเจตนาให้ผู้อื่นเข้าใจผิด ผู้เผยแพร่อาจเข้าใจผิดเองหรือไม่ได้ตรวจสอบข้อเท็จจริงก่อน ส่วนข้อมูลบิดเบือนโดยเจตนา (Disinformation) คือ ข้อมูลที่ถูกสร้างหรือดัดแปลงอย่างมีเป้าหมายเพื่อขึ้นนำความคิดหรือทำลายฝ่ายตรงข้าม ในทางพุทธปรัชญาทั้งข้อมูลเทียมและข้อมูลบิดเบือนสามารถเทียบได้กับความหลงผิดจากความจริง ซึ่งหากเป็นความหลงผิดที่เกี่ยวข้องกับความเข้าใจคลาดเคลื่อนในเรื่องบาปบุญคุณโทษก็อาจ

เป็นความหลงผิดที่เรียกว่า มิจฉาทิฐิได้ ซึ่งเกิดจากอวิชชา (ความไม่รู้แจ้ง) อันเป็นปัจจัยสำคัญใน ปฏิจจสมุปบาทที่ทำให้เกิดกระบวนการของความทุกข์และการยึดถือในสิ่งที่ไม่เป็นจริง ข้อมูลเทียมในยุคดิจิทัล ไม่จำกัดเฉพาะข่าวปลอม (Fake News) แต่รวมถึงข้อความที่คลาดเคลื่อนจากความจริง วาทกรรมที่กล่าวนำ ให้เกิดความเห็นที่ไม่มีมูลหรือข้อเท็จจริง เช่น การตีความหรือการอ้างอิงคำสอนผิดจากคำสอนดั้งเดิมของ พระศาสดา การบิดเบือนข้อมูลทางวิชาการเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว ฯลฯ

2. ลักษณะและกลไกการแพร่กระจายผ่านโซเชียลมีเดีย กลไกสำคัญของการแพร่กระจายข้อมูลเทียม ในยุคนี้ คือ อัลกอริทึม (Algorithm) บนแพลตฟอร์มโซเชียลมีเดีย เช่น เฟซบุ๊ก (Facebook) ตี๊กต็อก (TikTok) ยูทูบ (YouTube) ฯลฯ ซึ่งจะเลือกนำเสนอข้อมูลที่สอดคล้องกับความสนใจของผู้ใช้ ทำให้เกิดฟอง ข้อมูล (Filter Bubble) และห้องเสียงสะท้อน (Echo Chamber) ที่ผู้ใช้จะพบเจอแต่สิ่งที่ตนเชื่ออยู่แล้วเท่านั้น ลักษณะของข้อมูลเทียมมักเป็นข้อมูลที่กระตุ้นอารมณ์ความรู้สึก เช่น ความกลัว ความโกรธ ความหวัง ฯลฯ ทำให้ผู้คนแชร์ออกไปอย่างรวดเร็วโดยไม่พิจารณาข้อเท็จจริง เนื่องจากกระบวนการรับรู้ของมนุษย์มัก ตอบสนองต่ออารมณ์มากกว่าข้อมูลที่มิเหตุผล ซึ่งในทางพุทธปรัชญาเปรียบได้กับเวทนา (ความรู้สึก) เช่น ความรู้สึกเป็นสุข เป็นทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ รวมถึงตัณหา (ความอยาก) เช่น ความอยากได้ ความอยากเป็น หรือความอยากไม่มีอยากไม่เป็น เหล่านี้เป็นปัจจัยส่งต่อไปยังอุปาทานและภพ

3. ผลกระทบต่อสังคม จิตสำนึกและการตัดสินใจ ข้อมูลเทียมสร้างผลกระทบในหลายระดับ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและสังคม เช่น การตัดสินใจผิดพลาดในเรื่องสุขภาพ การเงินหรือการเมือง อีกทั้งยัง ทำให้เกิดความแตกแยกในครอบครัว ชุมชนและประเทศชาติ เพราะเมื่อผู้คนเชื่อข้อมูลต่างกันก็จะเห็นต่างและ ไม่สามารถหาข้อสรุปร่วมกันได้ การหลงเชื่อในข้อมูลเทียมสะท้อนถึงการขาดสติและปัญญา ซึ่งเป็นหัวใจของ การปฏิบัติตามไตรสิกขาในพุทธปรัชญา บุคคลที่ไม่มีปัญญาพิจารณาย่อมตกอยู่ในใต้อิทธิพลของอารมณ์และ ความคิดเห็นของผู้อื่นโดยขาดวิจาร์ณญาณเฉพาะตน หากมองจากมุมจริยธรรมทางพุทธปรัชญาแล้ว การเผยแพร่ข้อมูลเทียมโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ถือเป็นการผิดศีลข้อที่ 4 คือ มุสาวาท ซึ่งไม่เพียงทำลายผู้อื่น เท่านั้น แต่ยังทำลายตนเองโดยทำให้จิตใจตกอยู่ในภาวะสับสน เพราะเป็นการนำเสนอข้อมูลที่ไมตรงต่อความ จริง

4. ปัญหาความรู้ผิด ความหลงเชื่อและการขาดเหตุผล ความเห็นผิดหรือมิจฉาทิฐิเกิดจากการขาด ความเข้าใจในธรรมชาติของเหตุและผล ขาดสติในการไตร่ตรองข้อมูลและยึดถือสิ่งที่ผิดว่า เป็นสิ่งที่ถูกต้อง ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของวงจรแห่งทุกข์ตามหลักปฏิจจสมุปบาท พุทธปรัชญาเสนอว่า การพัฒนาปัญญาผ่านสมาธิ การฝึกสติและการรู้เท่าทันอารมณ์ตนเอง เป็นแนวทางที่ช่วยให้บุคคลหลุดพ้นจากความเห็นผิด การมีสัมมาทิฐิจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการตรวจสอบความจริงในยุคที่ข้อมูลหลากหลายและไม่สามารถ แยกแยะได้ด้วยตาเปล่า ดังนั้น การสร้างภูมิคุ้มกันทางปัญญา (Intellectual Immunity) จึงต้องเริ่มจากการ เรียนรู้หลักธรรมควบคู่กับการพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking) ซึ่งเป็นหนทางที่จะนำไปสู่ การรู้เท่าทันข้อมูลและลดอิทธิพลของข้อมูลเทียมในระดับจิตสำนึก

หลักปฏิจสมุปบาทและเหตุปัจจัยในพุทธปรัชญาเถรวาท

หลักปฏิจสมุปบาทเป็นหัวใจของพุทธปรัชญาในการอธิบายการเกิดขึ้นและดับไปของทุกสิ่งในโลก โดยเฉพาะกระบวนการเกิดทุกข์และการดับทุกข์ของมนุษย์ หลักการนี้มีได้เป็นเพียงคำอธิบายเชิงอภิปรัชญา แต่ยังเป็นแนวคิดที่สามารถนำมาวิเคราะห์ปรากฏการณ์ร่วมสมัย เช่น การแพร่กระจายของข้อมูลเทียม พฤติกรรมของมนุษย์ในโลกดิจิทัลที่เต็มไปด้วยอิทธิพลของความเชื่อผิดและอคติที่ไร้เหตุผล หลักการสำคัญของปฏิจสมุปบาทสามารถประมวลให้เห็นโดยภาพรวม ดังนี้

1. แนวคิดเรื่องเหตุและผลในพุทธปรัชญา หลักเหตุและผลในพุทธปรัชญาไม่ได้เป็นแนวคิดแบบกลไกตายตัว แต่เป็นแนวคิดที่ลึกซึ้งที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ของทุกสิ่งในเชิงสัมพันธ์กัน (Interdependent) ทุกสิ่งเกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุและปัจจัย ไม่อาจดำรงอยู่โดยลำพังหรือเกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยว หลักกรรมและวิถีแห่งการเวียนว่ายตายเกิดล้วนอยู่ภายใต้กฎเหตุผลนี้ เนื่องจากพุทธปรัชญามีได้มองโลกในมิติเดียว แต่เป็นการมองโลกในองค์รวมหรือเงื่อนไขที่หลากหลายรวมกัน กล่าวคือ หนึ่งสิ่งเกิดขึ้นได้เพราะปัจจัยหลายอย่างมาประชุมพร้อมกัน เช่นเดียวกับพฤติกรรมที่แชร์ข้อมูลเทียมที่ไม่ได้เกิดเพราะผู้ใช้ขาดความรู้เพียงอย่างเดียว แต่อาจเกิดจากอารมณ์ความรู้สึก สภาพแวดล้อม ความเชื่อทางสังคม หรือแม้แต่อัลกอริทึมของสื่อดิจิทัล

2. ปฏิจสมุปบาท (ปัจจัยการเกิดขึ้นร่วมกัน) และการเข้าใจความจริง คำว่า ปฏิจสมุปบาท แปลว่า ธรรมทั้งหลายอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ประกอบด้วยเหตุปัจจัย 12 ประการ ซึ่งเป็นลักษณะของหลักเหตุและผล โดยมีอวิชชาเป็นจุดเริ่มต้นให้เกิดปัญหาต่าง ๆ หลักการนี้เป็นการอธิบายความเป็นไปของชีวิตตั้งแต่เกิดจนถึงจุดจบของชีวิต รวมถึงผลของกรรมที่ทำให้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ร่ำไป โดยชี้ให้เห็นว่า ความทุกข์ของมนุษย์เกิดจากกระบวนการที่ซับซ้อนของเหตุปัจจัยที่เชื่อมโยงกันอย่างต่อเนื่อง แนวคิดนี้สามารถนำมาใช้ในการเข้าใจโลกดิจิทัลได้อย่างลึกซึ้ง เพราะการแพร่กระจายของข้อมูลเทียมมิใช่ปรากฏการณ์ที่เกิดจากเจตนาเพียงด้านเดียว แต่มีองค์ประกอบหลายประการ เช่น ความไม่รู้ของผู้ใช้ ความตั้งใจของผู้ผลิต ความร่ำรวยของเนื้อหา กลไกการแพร่กระจายของแพลตฟอร์ม ฯลฯ ทั้งหมดล้วนเป็นปัจจัยร่วมกันที่ทำให้ความเห็นผิดกลายเป็นกระแสหลักในสังคม

3. อวิชชา (ความไม่รู้) เป็นจุดตั้งต้นของความหลงผิด อวิชชา หมายถึง ความไม่รู้ในอริยสัจสี่ ไม่รู้ว่าทุกข์เกิดขึ้นได้อย่างไร และไม่รู้อริยสัจสี่ อวิชชาจึงเป็นหัวหน้าในการยังอกุศลให้เกิด (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม 30: 1-2) และเป็นจุดเริ่มต้นของปฏิจสมุปบาท เมื่อมนุษย์ขาดปัญญาแยกแยะข้อมูลผิดกับข้อมูลถูกไม่ได้ โดยเฉพาะในยุคที่ข้อมูลจำนวนมากไหลเข้ามาอย่างรวดเร็ว ยิ่งเป็นการเพิ่มโอกาสให้ข้อมูลเทียมในยุคดิจิทัลแพร่กระจายออกไป โดยอวิชชาไม่ใช่แค่ความไม่รู้ แต่เป็นความเข้าใจผิดที่นำไปสู่พฤติกรรมผิดโดยไม่รู้ตัว เช่น การเชื่อข้อมูลเท็จที่แชร์โดยเพื่อนสนิท การตีความข้อมูลที่ผิดเพี้ยนจากเจตนาเดิม เหล่านี้ล้วนเป็นผลของอวิชชาที่ถูกสะสมในจิตและถูกกระตุ้นผ่านสื่อยุคใหม่

4. การลวงพ้นจากอวิชชาด้วยปัญญา ทางออกจากอวิชชาในพุทธปรัชญา คือ การพัฒนาปัญญา ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของไตรสิกขาและมรรคมีองค์แปด (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม 78: 231-251) การมีปัญญาไม่ใช่แค่การรู้ข้อมูล แต่เป็นความเข้าใจอย่างลึกซึ้งว่า อะไรเป็นจริง และอะไรเป็นเพียงมายา

กล่าวถึง สติปัญญาดิจิทัลว่า เป็นการพัฒนาภูมิคุ้มกันทางจิตใจและจริยธรรมเพื่อรับมือกับความท่วมท้นของข้อมูล การมีสติและปัญญาทำให้ผู้คนสามารถตั้งคำถามกับข้อมูลก่อนเชื่อหรือก่อนแชร์ ซึ่งเป็นการฝึกฝนเพื่อให้มีสัมมาทิฐิหรือความเห็นที่ถูกต้องในโลกแห่งข้อมูลเทียม ดังนั้น การล่องพ้นจากอวิชามีใช่เพียงการอ่านให้มาก แต่คือ การฝึกจิตให้มีวิจรรณญาณและเรียนรู้ตามหลักแห่งเหตุปัจจัยอย่างเป็นระบบ

การวิเคราะห์การแพร่กระจายของข้อมูลเทียมด้วยหลักแห่งเหตุปัจจัย

พุทธปรัชญาได้มองปรากฏการณ์ว่า เกิดขึ้นโดยไร้เหตุผล หากแต่มองว่า ทุกสิ่งเกิดจากเหตุและปัจจัยที่สัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง การแพร่กระจายของข้อมูลเทียมก็เช่นเดียวกัน ไม่ได้เป็นผลจากการกระทำเชิงเดียว หากแต่มีองค์ประกอบซ้อนทับทั้งในระดับจิตวิทยา จริยธรรมและสังคม เมื่อพิจารณาผ่านกรอบปฏิจจสมุบาทและหลักกรรม จึงสามารถเข้าใจกลไกการแพร่กระจายของข้อมูลเทียมได้อย่างเป็นระบบ เมื่อวิเคราะห์การแพร่กระจายของข้อมูลเทียมด้วยหลักแห่งเหตุปัจจัย สามารถพิจารณาได้ตามประเด็นต่อไปนี้

1. ข้อมูลเทียมเป็นผลจากอวิชา ตัณหา อุปาทาน เมื่อพิจารณาตามหลักพุทธปรัชญาโดยภาพรวมแล้วจะพบว่า ความทุกข์หรือความหลงผิดทั้งหลายเกิดจากวงจรแห่งเหตุปัจจัยที่เริ่มต้นด้วยอวิชา (ความไม่รู้) ตามมาด้วยตัณหา (ความอยาก) และอุปาทาน (ความยึดมั่นถือมั่น) (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม 68: 442) ซึ่งรวมกันเป็นกระบวนการที่หล่อหลอมให้เกิดพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้อง เช่น การเผยแพร่ข้อมูลผิดโดยไม่รู้ตัวหรือแม้แต่โดยเจตนา อวิชาจึงทำให้บุคคลไม่เข้าใจความจริงของโลก ขณะที่ตัณหาทำให้เกิดแรงกระตุ้นภายใน เช่น ความอยากมีส่วนร่วม อยากโดดเด่นหรืออยากให้ข้อมูลของตนแพร่หลาย ส่วนอุปาทาน คือ การยึดถือความคิดของตนว่า ถูกเสมอ ทำให้ไม่ยอมรับข้อมูลที่ขัดแย้ง แม้จะมีเหตุผลหรือหลักฐานรองรับในสื่อสังคมออนไลน์ พฤติกรรมเหล่านี้พบได้อย่างชัดเจน เช่น การแชร์ข่าวที่สอดคล้องกับความเชื่อเดิม การปฏิเสธข้อมูลวิทยาศาสตร์ที่ขัดแย้งกับค่านิยมส่วนบุคคล การตอบสนองต่อข้อมูลที่กระตุ้นอารมณ์มากกว่าการใช้เหตุผล ฯลฯ

2. บทบาทของเจตนา (เจตนาเป็นกรรม) ในการกระจายข้อมูลเทียม หลักกรรมในพุทธปรัชญาระบุว่าเจตนา คือ แก่นแท้ของกรรม (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม 36: 750) กล่าวคือ การกระทำที่มีเจตนาเบื้องหลังย่อมมีผลทางจริยธรรม เจตนาจึงเป็นตัวแปรสำคัญในการวิเคราะห์พฤติกรรมของผู้ที่กระจายข้อมูลเทียม เพราะเจตนาที่ไม่บริสุทธิ์ แม้ในรูปของการแสดงความคิดเห็นหรือการส่งต่อข้อมูลก็ถือเป็นกรรมที่มีผลต่อผู้อื่น แม้บางคนจะแชร์ข้อมูลเทียมโดยไม่รู้ตัว ผิด แต่หากไม่มีสติหรือปัญญากำกับ ก็ถือว่า ขาดเจตนาที่ดีในการกลั่นกรองก่อนเผยแพร่ ในทางกลับกันผู้ใช้ข้อมูลเพื่อจงใจบิดเบือน เช่น การสร้างข่าวลวงเพื่อทำลายฝ่ายตรงข้าม การปลุกปั่นอารมณ์ฝูงชนถือเป็นกรรมหนัก เพราะเจตนามุ่งร้ายส่งผลให้เกิดอกุศลเจตนาและก่อให้เกิดอกุศลวิบากในทั้งระดับบุคคลและสังคม

3. จิตและกระบวนการรับรู้ที่ไม่ผ่านการไตร่ตรองตามหลักธรรม ในกระบวนการของจิตแล้ว มนุษย์รับรู้ข้อมูลผ่านทางวิญญาณ – สัมผัส – เวทนา – ตัณหา ซึ่งเป็นลำดับของการเกิดปฏิกิริยา โดยเฉพาะในสังคมดิจิทัลที่ข้อมูลเข้าถึงจิตอย่างรวดเร็ว ปราศจากการกลั่นกรอง จิตมักตอบสนองต่อเวทนา (ความรู้สึก) มากกว่าเหตุผล เช่น เมื่อรู้สึกโกรธ สะเทือนใจหรือวิตกกังวลก็จะรีบแชร์ข้อมูลโดยไม่ได้พิจารณาว่า จริงหรือไม่

เนื่องจากเป็นกระบวนการรับรู้ที่ไม่ได้ผ่านการพิจารณา (โยนิโสมนสิการ) จึงย่อมนำไปสู่ความหลงได้ และอาจเกิดอันตรายต่อทั้งตนเองและผู้อื่น ดังนั้น การฝึกสติจึงเป็นหนทางสำคัญในการย้อนดูจิตและแยกแยะว่าสิ่งที่รับรู้ นั้นเป็นความจริงหรือเพียงภาพลวง

4. ปัญหาของความหลงตนและการยึดถือข้อมูลที่ตรงกับอัตตา อัตตาหรือความเห็นว่ามีตัวมีตน เป็นรากเหง้าของความหลงในพุทธปรัชญา การยึดถืออัตตาทำให้มนุษย์เลือกเชื่อข้อมูลที่สอดคล้องกับตนเอง และปฏิเสธสิ่งที่ขัดแย้ง แม้ข้อมูลนั้นจะมีเหตุผลรองรับก็ตาม พฤติกรรมนี้สอดคล้องกับสิ่งที่เรียกว่า Confirmation Bias ในจิตวิทยาสมัยใหม่ อันเป็นการยึดติดในตัวตน คือ อุปสรรคสำคัญต่อการเข้าถึงความจริง เพราะผู้คนจะพยายามเลือกข้อมูลที่สะท้อนอัตลักษณ์ของตนมากกว่าความถูกต้อง การฝึกให้เห็น อนัตตา หรือการไม่ยึดมั่นถือมั่นในตนเองจึงเป็นกระบวนการที่ช่วยให้มนุษย์เปิดใจรับความจริงและสามารถถ่วงถ่วงข้อมูลได้อย่างเป็นธรรม

การประยุกต์ใช้หลักพุทธปรัชญาในการรับมือกับข้อมูลเทียม

การรับมือกับข้อมูลเทียมไม่สามารถพึ่งเพียงเครื่องมือตรวจสอบข้อเท็จจริงทางเทคโนโลยีได้เพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยภูมิคุ้มกันทางจิตและปัญญา อันเป็นหัวใจของพุทธปรัชญาเถรวาท การประยุกต์ใช้หลักธรรม เช่น สติ ปัญญา สมาธิ สัมมาทิฐิ ฯลฯ จะช่วยให้บุคคลสามารถดำรงตนอย่างรู้เท่าทันและไม่ตกเป็นเหยื่อของข้อมูลเทียมในยุคสื่อดิจิทัล หากพิจารณาการประยุกต์ใช้หลักพุทธปรัชญาในการรับมือข้อมูลเทียมสามารถประมวลหลักการสำคัญได้ ดังนี้

1. สติและวิริยะ: พลังในการหยุดและถ่วงถ่วงข้อมูล สติ หมายถึง การระลึกได้และความตื่นรู้ต่อสิ่งที่กำลังเกิดขึ้น ไม่หลงตามอารมณ์หรือกระแสข้อมูลที่มากระทบจิตใจ ส่วนวิริยะ คือ ความเพียรอันไม่ย่อท้อในการฝึกตนให้มีความระวังและมั่นคงในการกระทำความดี โดยสติเป็นเหมือนด่านแรกในการรู้เท่าทันตนเองและเป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรม ในบริบทของการใช้โซเชียลมีเดีย สติจะช่วยให้หยุดคิดก่อนแชร์ข้อมูล และวิริยะจะช่วยให้ถ่วงถ่วงอย่างตั้งใจ ไม่ตามใจชั่ววูบ โดยเฉพาะการมีสติบนโลกออนไลน์เป็นทักษะที่จำเป็นในยุคดิจิทัลที่จะต้องไม่หลงตามกระแส ไม่สื่อสารด้วยอารมณ์และต้องระมัดระวังจิตใจให้อยู่กับความเป็นจริงได้

2. ปัญญา: การพิจารณาอย่างมีวิจารณ์ญาณ ปัญญาในทางพุทธปรัชญามีใช้เพียงความรู้จากการศึกษา แต่เป็นการเห็นตามความเป็นจริงและตัดสินใจด้วยความเข้าใจ ปัญญาช่วยให้รู้ว่า ข้อมูลใดถูกหรือผิด และข้อมูลใดเป็นสิ่งที่เชื่อหรือไม่ควรเชื่อ ดังนั้น ปัญญาในพุทธปรัชญาจึงเป็นกระบวนการที่ประกอบด้วย การคิด (จินตตามยปัญญา) การฟัง (สุตมยปัญญา) และการฝึกปฏิบัติ (ภาวนามยปัญญา) (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม 16: 162) เมื่อบุคคลใช้ปัญญาอย่างครบถ้วน ย่อมสามารถแยกแยะข้อมูลที่มีอคติหรือมีเจตนาบิดเบือนออกจากข้อเท็จจริงได้ ดังนั้น การมีปัญญาในยุคดิจิทัลจึงรวมถึงทักษะการวิเคราะห์แหล่งที่มาของข้อมูลและการเข้าใจเจตนาของผู้เผยแพร่ข้อมูลด้วย

3. สัมมาทิฐิ: ทักษะที่ถูกต้องเป็นเกราะป้องกันความหลงผิด สัมมาทิฐิหรือความเห็นถูก คือ องค์แรกในมรรคมงคลแปดและเป็นเครื่องมือสำคัญในการรับมือกับข้อมูลเทียม ผู้ที่มีสัมมาทิฐิจะไม่หลงเชื่อ

ข่าวลวงเพราะมีหลักในการพิจารณามีทัศนคติที่ตั้งอยู่บนเหตุผลและคุณธรรม สัมมาทิฐิจึงเป็นเสมือนแว่นส่องที่ทำให้มองโลกได้อย่างไม่ผิดเพี้ยน เป็นการป้องกันไม่ให้เป็นเครื่องมือของผู้ผลิตข้อมูลเทียม เมื่อบุคคลมีสัมมาทิฐิจะเข้าใจว่า ข่าวใดมีความเป็นไปได้ ข่าวใดต้องตรวจสอบและข่าวใดที่ไม่ควรแชร์แม้จะตรงใจ เพราะขัดกับหลักคุณธรรม เช่น ความเมตตา อหิงสา ฯลฯ

4. การฝึกสมาธิและภาวนาเพื่อการรู้เท่าทันจิตในโลกออนไลน์ การฝึกสมาธิและภาวนาช่วยให้จิตมีความมั่นคง ไม่หวั่นไหวไปตามข้อมูลหรือความเข้าใจภายนอก จิตที่มีสมาธิจะไม่ถูกดึงดูดด้วยภาพ วีดิทัศน์หรือถ้อยคำที่กระตุ้นอารมณ์จนเกินควบคุม นอกจากนี้ ยังเป็นการฝึกจิตไม่ซัดส่ายและมีพลังในการจดจ่อกับความจริง โดยเฉพาะในยุคที่ข้อมูลถูกออกแบบมาให้หลงไหลและติดตามอย่างต่อเนื่อง จิตที่ฝึกภาวนาจึงเปรียบเสมือนสิ่งคอยยับยั้ง และเฝ้าสังเกตความรู้สึกภายใน เช่น ความอยากแชร์ ความพอใจหรือไม่พอใจต่อข้อมูลที่รับมา ฯลฯ

5. การเผยแผ่ธรรมในโลกดิจิทัลเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันทางจิต นอกจากการฝึกตนแล้วการเผยแผ่ธรรมะบนโลกออนไลน์ยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับสังคมด้วยการนำหลักพุทธธรรมเข้าสู่โลกดิจิทัล เช่น เพจธรรมะ พอดแคสต์ วีดิทัศน์ บทความธรรมะในสื่อสมัยใหม่ การเผยแผ่ธรรมะที่เข้าใจง่ายและเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน ซึ่งช่วยให้ผู้คนมีโอกาสได้รู้จักหลักธรรมเบื้องต้นและเริ่มต้นพัฒนาสติ ปัญญาและความเห็นถูกได้ แม้จะอยู่ท่ามกลางกระแสข้อมูลที่เร่งเร็วและเปี่ยมเบน อันเป็นการเผยแผ่ธรรมผ่านเทคโนโลยีเพื่อให้สังคมเกิดการตื่นรู้หรือกระตุ้นให้เกิดการตั้งคำถาม การไตร่ตรองข้อมูลก่อนที่จะเชื่อตาม

องค์ความรู้ใหม่

จากข้อมูลที่ได้ศึกษามาทำให้พบองค์ความรู้ที่สามารถประมวลได้ ดังนี้

ประการที่ 1 การขยายขอบเขตการประยุกต์ใช้ปฏิจจสมุปบาทสู่โลกดิจิทัล ด้วยการนำปฏิจจสมุปบาทมาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมร่วมสมัย โดยเฉพาะการแพร่กระจายของข้อมูลเทียม ซึ่งเป็นสิ่งที่ยังไม่มีการกล่าวถึงอย่างครอบคลุมในวรรณกรรมพุทธปรัชญายุคก่อน เช่น การเปรียบเทียบอวิชชา ตัณหา อุปาทานกับพฤติกรรมบนโซเชียลมีเดียได้อย่างสอดคล้องกับกลไกของสื่อ องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากประเด็นนี้ คือ ปฏิจจสมุปบาทสามารถใช้เป็นเครื่องมือวิเคราะห์พฤติกรรม การรับรู้และการเผยแพร่ข้อมูลในโลกดิจิทัลได้อย่างมีระบบ

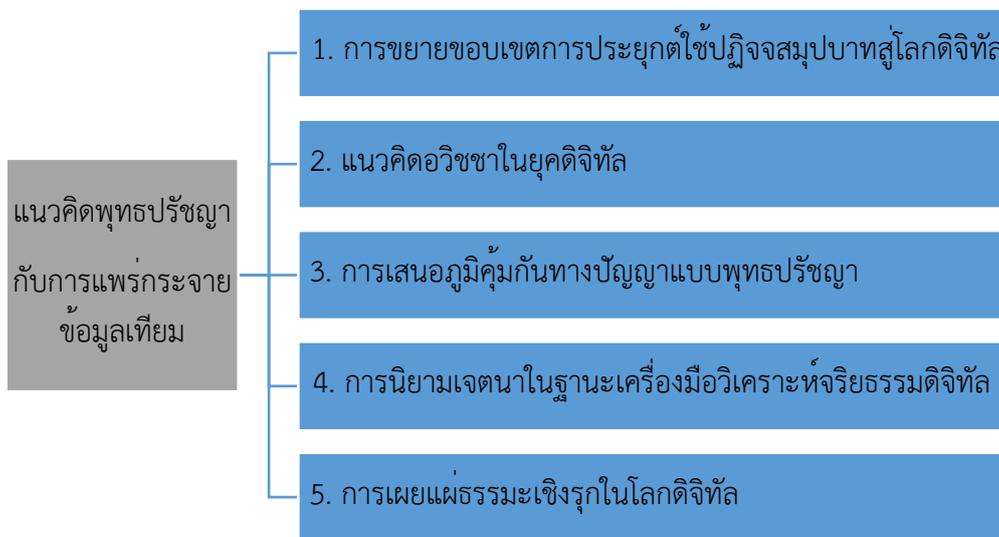
ประการที่ 2 แนวคิดอวิชชาในยุคดิจิทัล เป็นการนำเสนอคำอธิบายเกี่ยวกับอวิชชาในยุคดิจิทัล ซึ่งไม่ได้มีความหมายเพียงความไม่รู้ตามปกติเท่านั้น แต่เป็นความเข้าใจผิดที่ถูกหล่อหลอมโดยข้อมูลลวง ซึ่งอาจมาจากระบบอัลกอริทึมหรือความเอนเอียงทางความคิดของผู้ใช้เอง องค์ความรู้ใหม่ในประเด็นนี้ คือ อวิชชาในยุคดิจิทัลเป็นรูปแบบใหม่ของความไม่รู้ที่เกิดจากความเชื่อโดยไม่ตรวจสอบและส่งผลต่อการกระทำทางจริยธรรมในโลกออนไลน์

ประการที่ 3 การเสนอภูมิคุ้มกันทางปัญญาแบบพุทธปรัชญา แนวคิดใหม่ที่เกิดจากการพัฒนาภูมิคุ้มกันทางปัญญาผ่านไตรสิกขา โดยศีลเป็นการควบคุมพฤติกรรม การสื่อสาร สมาธิเป็นการช่วยให้จิตไม่หวั่นไหวต่อข้อมูลเร้าอารมณ์ และปัญญาเป็นการแยกแยะข้อมูลที่บิดเบือน ทั้งหมดนี้ถือเป็นองค์ประกอบของ

ภูมิคุ้มกันจริยธรรมและปัญญาที่เหมาะสมกับสังคมข้อมูล องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จึงเป็นการนำไตรสิกขาเป็นฐานแนวคิดสำหรับพัฒนาภูมิคุ้มกันทางปัญญาสำหรับผู้บริโภคสื่อในยุคดิจิทัล

ประการที่ 4 การนิยามเจตนาในฐานะเครื่องมือวิเคราะห์จริยธรรมดิจิทัล โดยอิงจากหลักการที่ว่าเจตนาเป็นกรรม แม้ว่าการแชร์ข้อมูลจะไม่มีเจตนาร้าย แต่หากขาดสติและปัญญาก็อาจมีผลทางจริยธรรม องค์ความรู้ใหม่ในประเด็นนี้จึงเป็นเรื่องของเจตนาในการกระทำผ่านสื่อดิจิทัลที่เป็นตัวชี้วัดคุณภาพทางจริยธรรมของผู้ใช้สื่อ ซึ่งควรเป็นดัชนีวิเคราะห์พฤติกรรมออนไลน์

ประการที่ 5 การเผยแพร่ธรรมะเชิงรุกในโลกดิจิทัล เป็นการเผยแพร่ธรรมผ่านสื่อดิจิทัลที่มีใช้เพียงการให้ข้อมูลธรรมะ แต่เป็นลักษณะการกระตุ้นให้เกิดการตั้งคำถาม การไตร่ตรองอย่างมีเหตุผล เพื่อสร้างการตื่นรู้ อย่างแท้จริง องค์ความรู้ใหม่ในประเด็นนี้จึงเป็นการเผยแพร่ธรรมะเชิงรุกในโลกดิจิทัลเพื่อช่วยสร้างภูมิคุ้มกันต่อข้อมูลเทียม จากประเด็นทั้งหมดที่กล่าวมาสามารถสรุปตามภาพดังต่อไปนี้

ภาพ 1 ความเป็นเหตุเป็นผลเชิงพุทธปรัชญากับการแพร่กระจายของข้อมูลเทียม

สรุป

ในยุคดิจิทัลที่ข้อมูลหลั่งไหลอย่างรวดเร็วและไร้ขอบเขต การแพร่กระจายของข้อมูลเทียม (Misinformation) ได้กลายเป็นปัญหาสำคัญระดับโลก ส่งผลต่อทั้งความคิด ความเชื่อและการตัดสินใจของ ผู้คน การเข้าถึงข้อมูลจำนวนมากโดยไม่มีเครื่องมือกรองทางจิตและปัญญาเพียงพอ นำไปสู่ภาวะ ความหลงผิด ความแตกแยกทางความคิดและการตัดสินใจผิดพลาดในระดับสังคม พุทธปรัชญาเถรวาท จึงสามารถเป็นแนวทางที่สำคัญในการเข้าใจและรับมือกับปรากฏการณ์ดังกล่าวผ่านหลักเหตุปัจจัยอย่างเป็น ระบบ ข้อมูลเทียมมีลักษณะเฉพาะที่ทำให้แพร่กระจายได้อย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะบนโซเชียลมีเดียที่มีระบบ อัลกอริทึมคัดกรองข้อมูลตามพฤติกรรมของผู้ใช้ ทำให้ผู้คนเห็นเฉพาะสิ่งที่ตนเชื่ออยู่แล้ว และถูกปิดกั้นจาก ข้อมูลที่แตกต่าง ส่งผลให้ผู้ใช้ขาดโอกาสในการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบและมักเชื่อข้อมูลเทียมโดยไม่ ตรวจสอบ ที่ร้ายแรงกว่านั้น คือ การยึดมั่นในข้อมูลเทียมจนกลายเป็นอัตลักษณ์

เมื่อพิจารณาผ่านหลักปรัชญาสมุบัติในพุทธปรัชญา จะเห็นได้ว่า การแพร่กระจายของข้อมูลเทียมมิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่เป็นผลจากกระบวนการของเหตุปัจจัยที่ซ้อนทับกันหลายระดับ โดยเริ่มจากอิทธิพลนำไปสู่ค้นหาและตามด้วยอุปาทานในข้อมูลที่สอดคล้องกับตนเอง ซึ่งส่งผลให้เกิดการแบ่งฝักแบ่งฝ่ายและขาดการไตร่ตรองเชิงเหตุผล เจตนาในการเผยแพร่ข้อมูลเทียมก็เป็นอีกประเด็นที่สำคัญในเชิงพุทธปรัชญา เพราะกรรมเกิดจากเจตนา ไม่ว่าจะโดยรู้หรือไม่รู้ การกระทำที่ขาดสติและปัญญา เช่น การแชร์ข้อมูลผิดพลาดโดยไม่ตรวจสอบเป็นกรรมที่ส่งผลต่อสังคม การพิจารณาเจตนาเบื้องหลังของผู้ใช้สื่อจึงเป็นการเปิดเผยรากของปัญหาทางจริยธรรมดิจิทัลอย่างแท้จริง การรับรู้ของจิตใจที่ไม่ผ่านการไตร่ตรองตามหลักโยนิโสมนสิการเป็นอีกหนึ่งสาเหตุที่ทำให้ข้อมูลเทียมสามารถเจาะเข้าไปในจิตใจของผู้คนได้อย่างง่ายดาย ความเร่งรีบในการบริโภคข้อมูล ผนวกกับอารมณ์ที่ถูกกระตุ้นโดยเนื้อหาที่บิดเบือน ทำให้ผู้คนขาดเวลาพิจารณาว่า อะไร คือ ธรรมะ และอะไร คือ อคติ ความหลงตนและการยึดมั่นในอดีตาคือ อุปสรรคสำคัญต่อการเข้าถึงความจริง พุทธปรัชญาเสนอแนวทางสำคัญในการรับมือกับข้อมูลเทียมผ่านการพัฒนาตนในมิติของจิตและปัญญา ได้แก่ สติ ซึ่งเป็นพลังในการหยุดคิดก่อนแชร์ วิริยะที่ทำให้เกิดความพยายามในการกลั่นกรองปัญญา กล่าวคือความสามารถในการแยกแยะความจริงจากสิ่งลวง และสมาธิปฏิบัติหรือความเห็นที่ถูกต้องซึ่งทำหน้าที่เป็นกรอบคิดที่มั่นคงไม่เอนเอียงไปกับกระแส การฝึกสมาธิและภาวนายังช่วยเสริมพลังภายในให้จิตสงบ ไม่ถูกรบกวนจากข้อมูลที่มากระทบผ่านช่องทางออนไลน์ บุคคลที่มีสมาธิย่อมสามารถประคองจิตให้เห็นตามความเป็นจริงไม่หลงไหลตามกระแสและมีความมั่นคงทางจิตใจในการใช้ชีวิตดิจิทัลอย่างมีจริยธรรมและมีเหตุผล

นอกจากนี้ การเผยแผ่พระธรรมในโลกออนไลน์เป็นแนวทางเชิงรุกที่สำคัญเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันทางจิตให้กับสังคม การสื่อสารธรรมะผ่านสื่อสมัยใหม่ เช่น วิดีโอธรรมะ บทความ บทสนทนา หลักสูตรออนไลน์สามารถเข้าถึงผู้คนได้ทุกช่วงวัยและทำให้หลักพุทธธรรมไม่ถูกจำกัดอยู่แต่ในวัดหรือในชั้นเรียน แต่แทรกซึมไปในทุกช่องทางของชีวิตประจำวัน พุทธปรัชญาเถรวาทมิใช่เพียงศาสตร์เพื่อการหลุดพ้นของปัจเจกเท่านั้น แต่สามารถประยุกต์ใช้เป็นกรอบคิดและแนวทางจริยธรรมในการเผชิญกับปัญหาของสังคมดิจิทัล โดยเฉพาะการรับมือกับข้อมูลเทียมผ่านกระบวนการรู้เท่าทันตน รู้เท่าทันจิตและพัฒนาสติปัญญาดิจิทัลเพื่อสร้างสังคมแห่งสติ ความกรุณาและการรู้เท่าทันอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- พรรษาสิริ กุหลาบ. (2563). แนวทางการจัดการกับการแพร่กระจายข่าวลวง ข้อมูลผิดพลาด และข้อมูลบิดเบือนทางสื่อออนไลน์: องค์ความรู้และบทเรียนจากต่างประเทศ. *วารสารนิเทศศาสตร์ปริทัศน์*. 24 (3), 7-24.
- ภีรกาญจน์ ไคนุ่นนา. (2567). ความผิดปกติของข้อมูลข่าวสาร: สู่กรอบสหวิทยาการเพื่อการวิจัยและกำหนดนโยบาย. *Journal of Information and Learning*. 35 (1), 147-159.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2557). *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม 16, 26, 30, 34, 36, 68, 78*, พิมพ์ครั้งที่ 9. นครปฐม: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

- สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์. (21 มีนาคม 2566). *Misinformation Overload การระบาดของข่าวสารจอมปลอม*. สืบค้นเมื่อ 25 ธันวาคม 2567, จาก <https://www.etcha.or.th/th/Useful-Resource/Knowledge-Sharing/Articles/Foresight/Misinformation-Overload.aspx>
- สิริพรรณ ใจแก้ว. (2566). ข่าวปลอม ภัยร้ายใกล้ตัวของผู้ใช้โซเชียลมีเดีย. *วารสารวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม*. 5 (1), 82-104.
- Kim. (25 ตุลาคม 2563). *ความผิดปกติของข่าวสาร (information disorder) ขณะที่การเมืองไม่ปกติ*. สืบค้นเมื่อ 20 ธันวาคม 2567, จาก <https://www.ianalysed.com/2020/10/information-disorder.html>